

sının Kara Kamı Hocam Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'a ithaf olunur”

Eserde sonra sırasıyla: İçindekiler (s. 5-6), Ahmet Yesevi Türk Kazak Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Sayın Namık Kemal ZEYBEK'in takdimi: Birkaç Söz (s. 7-8) ve yazarın ön sözü: Söz Başı (9-10) gelir. Sayın Namık Kemal Zeybek'in takdiminde büyük Atatürk'ün “Hakikat Nerede?” başlıklı şiirine yer vermesi de son derece anlamlıdır.

Çalışma, esas itibarıyla iki ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde; Sekel Adı (s.11), Sekeller Kimdir? (s.13-18), Sekelleri Oluşturan Boylar (s.19-34), Sekel Yerleşimleri (s. 34-39), Sekellerin Tarih Sahnesine Çıkışları (s.39-41), Sekellerde Eğitim ve Kültür (s. 41-42), Sekel Yazısı (s. 42-44), Sekel Efsaneleri (s. 45-), Sekel Aile Sistemi (s. 46), Sekellerin Dinî İnanışları (s. 46-47), Sekellerin Geçim Kaynakları (s. 48-49) ve faydalanılan eserlerin dışında şimdiye kadar konuyla ilgili yapılmış çalışmaları da içeren Bibliyografya yer almaktadır.

İkinci bölümünde ise: Fotoğraflarla Sekeller (s. 53-147), Sekel Yerleşim Yerleri (s. 54-60), Sekel Evleri (s. 61-68), Sekel Evlerinde Kapı ve Pencereler (s. 69-80), Sekel Mezarlıkları (s. 81-84), Sekellerde Hayvancılık (s.85-92), Sekel El Sanatları (s. 93-106), Sekel Kilimleri (s. 107-116), Sekel Nakış ve Motifleri (s.117-132), Sekel Yazısı (s. 133-142) ve Sekel Adet ve Gelenekleri (s.143-147) başlıkları altında, araştırma ve incelemeyle ilgili belge niteliği taşıyan 123 fotoğraf dikkatlere sunulmuştur.

Alanında büyük bir boşluğu dolduracağına ve bundan sonra yapılacak çalışmalara da birçok bakımdan örnek ve kaynak teşkil edeceğine inandığımız bu değerli eseri hazırlayan Dr. İsmail Doğan'ı ve eseri yayımlayan Ahmet Yesevi Üniversitesi Yetkililerini (başta Namık Kemal Zeybek olmak üzere) candan kutluyor; Türklük Bilimi Araştırmaları Serisi'nin diğer eserlerini sabırsızlıkla bekliyoruz.

Osman Mert

Cengiz Alyılmaz, ORHUN YAZITLARININ BUGÜNKÜ DURUMU, Kurmay Yayınları, Ankara, 2005, VIII + 273 s.

Türkçenin en eski yazılı belgelerinden olan Orhun yazıtları üzerinde günümüze kadar yerli ve yabancı birçok bilim adamı araştırma ve inceleme yapmıştır. Yazıtları çözen ilk araştırmacı V. Thomsen¹; yazıtların

¹ V. Thomsen, *Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées*, Helsingfors, 1896.

görüntülerini ise ilk yayımlayan, W. Radloff'tur.² 1892'den günümüze, yazıtları "metin" olarak yayımlayan araştırmacıların birçoğu, Radloff'un eserini esas almışlardır.

Dr. Cengiz Alyılmaz'ın, yazıtların epigrafik belgelemelerini de yapan bu çalışması, "Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu"nu gözler önüne sermektedir. Yazıtlarda sağlam durumda olan harflerin, tamamen dökülmüş harflerin, yok olmak üzere olan harflerin, okunabilen ancak aşırı dökülmeye yüz tutmuş olan harflerin, bir kısmı kırılmış olan harflerin, yazıttan kopan ve şu an herhangi bir parça üzerinde bulunmayan harflerin ve Radloff atlasında bile dökülmüş hâldeki harflerin, ayrı ayrı renklerle epigrafik belgelemelerini yapan elimizdeki bu eserle, Orhun Yazıtları'nın yepyeni bir katalogunu elde etmiş oluyoruz. Böylece Radloff, Thomsen, Malov... vd. yanında bir Alyılmaz metni de ortaya konulmuştur. Toplam 355 adet fotoğrafın yer aldığı albüm niteliğindeki eser, üç ana bölümden oluşmakta, bu bölümleri alt başlıklar takip etmektedir:

Yazıtların koordinatlarının tespitini uydu destekli "El GPS"³ kullanarak veren araştırmacı, eserin "Köl Tigin Yazıtının ve Anıt Mezarının Bugünkü Durumu" başlıklı birinci bölümünde (s. 9-100) Köl Tigin yazıtı hakkında genel bir bilgi verdikten sonra, Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarının tepelik kısımlarının doğu ve batı yüzeylerinde bulunan tasvirlerin, konuyla ilgili çalışma yapan araştırmacılar tarafından bugüne kadar 'birbirine paralel ejder tasvirleri' olarak değerlendirildiğini fakat kendisinin Moğolistan'daki kurt ve ejder tepelikli yazıtlar üzerinde yaptığı karşılaştırmalı çalışmalar neticesinde Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarının tepelik kısımlarındaki tasvirlerin 'birbirine paralel ejder tasvirleri' değil; 'kurttan süt emen çocuk tasvirleri' olduğu sonucuna vardığını belirtmekte; bu görüşü Fotoğraf 2-3'te dikkatlere sunmaktadır.

Yazıtın içerik açısından giriş bölümünü oluşturan "Köl Tigin Yazıtının Güney Yüzü"nde dış etkenlerden kaynaklanan aşırı derecede tahribat olduğu, Köl Tigin yazıtına 1997 yılında Japon-Moğol Bilim Heyeti tarafından "kalıp almak" için koruma uygulandığı, koruma tedbirleri sırasında su geçirmemesi için yazıtın sürülen madde yüzünden yazıtın orijinal renginin ve içlerinin dolması sebebiyle de harflerinin derinliğinin kaybolduğu belirtilmektedir. Yazıtın içerik bakımından gelişme bölümünü oluşturan "Köl Tigin Yazıtının Doğu Yüzü"ndeki kurttan süt emen çocuk tasvirli tepeliğin yazıtın devrilmesi sonucu parçalandığı söylenmektedir:

² W. Radloff, *Atlas Drevnostey Mongolii, "Trudi Orhonskoy Ekspeditsii"*, C. 1, St. Petersburg, 1892.

³ GPS; Global Positioning System (Küresel Yer Belirleme Sistemi)

Köl Tigin yazıtının doğu yüzünde gerek doğal sebeplerden, gerek taşın yapısından, gerekse insan faktöründen kaynaklanan çok ciddi aşınma, çatlama ve dökülmelerin olduğu; bu tahribatın en önemli sebeplerinden birini de aşırı yağışlar sonucunda yazıtın tabanında biriken kar ve yağmur sularının oluşturduğu, bu tahribat nedeniyle de yazıtın bu bölümünde derin çatlaklar meydana geldiği vurgulanmaktadır. Yazıttaki bu çatlaklar yüzünden Türk-Moğol Bilim Heyeti tarafından 2000, 2001 ve 2002 yıllarında yazıt depoya kaldırılamamış, yazıtın üzerine (kuş dışkılarından korumak amacıyla) ağ gerilmiştir (bkz. Fotoğraf 44). Yazıtın içerik açısından sonuç bölümünü oluşturan “Köl Tigin Yazıtının Kuzey Yüzü” alt başlıklı bölümde ise parçalanma sebebiyle yazıtın bu yüzü, bugün orijinalinden tamamen farklı bir görünüm arz etmekte; bu yüzde baştan sonuna kadar sağlam olan hiçbir satıra rastlamak mümkün değildir, denilmektedir. Eserde ayrıca Köl Tigin yazıtının kuzey yüzüne ait iki büyük parçanın da Ulaanbaatar’da Tarih Enstitüsü’ndeki konteynerlerde muhafaza edildiği de söylenmektedir. Çince metnin bulunduğu “Köl Tigin Yazıtının Batı Yüzü”nün ise, diğer yüzlerdeki yazılı yüzeylere oranla daha iyi durumda olduğu belirtilmektedir. Araştırmacı, Köl Tigin yazıtının batı yüzüyle ilgili yaptığı epigrafik belgelenelerde bu yüze sonradan yazıldığı anlaşılan Türkçe ve Çince eklemelerin bulunduğunu tespit etmiştir.⁴ Yazar, “Köl Tigin Yazıtının Kaidesinin Bugünkü Durumu” hakkında da parçalanmış kaplumbağa kaidenin 2001 yılında Türk-Moğol Bilim Heyeti tarafından Höşöö Tsaydam’daki DMK binasına taşındığını, bugün Köl Tigin yazıtının külliye'deki sunak taşından kesilen bir kaide üzerine oturtulduğunu ifade etmektedir. Çalışmadaki “Köl Tigin Anıt Mezarındaki Diğer Eserlerin Bugünkü Durumu” başlıklı kısımda ise insan ve hayvan heykellerinin, sütunların ve kaidelerin, sunak taşının, balbalların, kiremitlerin, tuğlaların, künklerin ve döşemelerin bugünkü durumu hakkında bilgiler detaylı fotoğraflarla verilmektedir.

Çalışmanın ikinci ana bölümünü “Bilge Kağan Yazıtının ve Anıt Mezarının Bugünkü Durumu” başlıklı kısım oluşturmaktadır (s. 103-176). Bu bölümde Bilge Kağan yazıtı hakkında genel bir bilgi verilmiş, anıt mezar alanında önceki yıllarda yapılan kazı ve epigrafik belgeleme çalışmaları sırasında en fazla tahrip olan eserin Bilge Kağan yazıtı olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle Bilge Kağan yazıtının Türk-Moğol Bilim Heyeti tarafından 2000 yılının Ağustos ayında Höşöö Tsaydam’daki DMK binasına taşınarak koruma altına alındığı belirtilmektedir.

⁴ Cengiz Alyılmaz, “Köl Tigin Yazıtına Sonradan Yapılan Eklemeler”, *Uluslar Arası IV. Türk Dili Kurultayı’nda sunulan bildiri*, İzmir-Çeşme, 25-29 Eylül 2000.

“Bilge Kağan Yazıtının Güney Yüzü”nde yer alan yazılı yüzeylerin büyük bölümünün tabakalar hâlinde döküldüğü, yazıtın bu yüzünde sağlam bir satırla karşılaşmanın mümkün olmadığı dile getirilmektedir. “Bilge Kağan Yazıtının Doğu Yüzü”nün de önemli ölçüde tahrip olduğu, “Bilge Kağan Yazıtının Kuzey Yüzü”nün ise güney yüzünden sonra en kötü durumda olan yüz olduğu, yazıtın bu yüzünde pek çok çatlakların bulunduğu söylenmektedir. “Bilge Kağan Yazıtının Batı Yüzü” de, Köl Tigin yazıtında olduğu gibi Çince bir metni içermektedir. Araştırmacı, yazıt üzerinde ilk araştırma ve incelemeleri yapan bilim adamlarının güzel görüntü alabilmek amacıyla yazıtın bu yüzündeki Çince yazıların içlerini boyadıklarını tespit etmiştir. “Bilge Kağan Yazıtının Kaidesinin Bugünkü Durumu” alt başlıklı kısımda, toprağa gömülü olan kaplumbağa kaidenin toprak altından çıkarıldığı, yazıtı yeni bir kaidenin yapıldığı ifade edilmektedir. “Bilge Kağan Anıt Mezarındaki Diğer Eserlerin Bugünkü Durumu” başlıklı bölümde ise insan ve hayvan heykellerinin, sunak taşının, balbalların, döşemelerin, kiremitlerin, tuğlaların, künklerin bugünkü durumu hakkında bilgiler verilmiştir. “Bilge Kağan Anıt Mezar Alanında Ortaya Çıkarılan Anonim Mezar ve Buluntular” alt başlığını taşıyan bölümde, 2001 yılında Türk-Moğol Bilim Heyeti tarafından yapılan kazı sonucu Bilge Kağan anıt mezar külliyesinde anonim bir mezar tespit edildiği, bu mezarda yapılan kazıda ise altın, gümüş, bakır, demir ve değerli taşlardan oluşan süs ve kullanım eşyalarının ortaya çıkarıldığı ifade edilmektedir.

“Bilge Tonyukuk Yazıtlarının ve Anıt Mezarının Bugünkü Durumu” başlığı, eserin üçüncü ana bölümünü oluşturmaktadır (s. 179-250). Bölümde önce, Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtları ile aynı dönemde dikilmiş olmaları ve aynı konuları içermelerinden dolayı Orhun yazıtları içinde anılan Bilge Tonyukuk yazıtları hakkında genel bilgi verilmektedir. “Bilge Tonyukuk Yazıtlarının Bugünkü Durumu”; “Bilge Tonyukuk Yazıtlarının Birincisinin Bugünkü Durumu” ve “Bilge Tonyukuk Yazıtlarının İkincisinin Bugünkü Durumu” alt başlıkları altında ele alınmakta; her iki yazıtta da ısı farkından, kuş dışkılarından, hayvan sürtünmelerinden, rüzgârdan, yağmur ve kar sularından kaynaklanan aşınma, dökülme ve parçalanmaların bulunduğu belirtilmektedir. “Bilge Tonyukuk Anıt Mezarındaki Diğer Eserlerin Bugünkü Durumu” kısmında ise Bilge Tonyukuk anıt mezar külliyesinin hem demir çitle çevrili alanı içinde hem de bu alanın dışında kalan insan heykellerinin, sunak masasına ait işlemeli taşların, balbalların, döşemelerin bugünkü durumu hakkında, fotoğraflar eşliğinde bilgiler verilmektedir.

Çalışmada, Orhun yazıtları ve Köktürklerle ilgili araştırma ve inceleme yapacaklara yol göstermesi amacıyla oldukça geniş kapsamlı bir bibliyografya bulunmaktadır. Ayrıca eserin sonunda bir de Moğolistan haritasına yer verilmiştir.

Kısacası bu eserde Köl Tigin, Bilge Kağan ve Bilge Tonyukuk yazıtları hakkında genel bilgiler, yazıtlar üzerlerinde yapılan çalışmalar, yazıtların bütün yönleriyle bugünkü durumlarını gösteren ayrıntılı fotoğraflarla verilmiş; metinlerin tamamında daha önce yapılan okumalarla da mukayeseler yapılmıştır. Metinlerin Köktürk alfabesiyle yazılı satırlarının Lâtin alfabesine çevirisi ve Türkiye Türkçesine aktarımı da yapılmış, tartışmalı satırlar hakkında daha önceki yayımlara da atıfta bulunulmuştur.

Dr. Cengiz Alyılmaz'ı bu yayımı dolayısı ile; Kurmay yayınlarını da böylesi bir eseri Türkolojiye kazandırdığı için kutlamalıyız.

Osman Kabadayı

Erdoğan Altınkaynak, *ORTODOKS TÜRKLER URUMLAR, ÜBL Yayınları, Ankara 2005, X+247 s.*

Karadeniz Teknik Üniversitesi Giresun Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Yard. Doç. Dr. Erdoğan Altınkaynak'ın 2002'den bu yana Kırım ve Kazakistan'da gerçekleştirdiği alan ve kütüphane araştırmalarına dayanan çalışması "Ortodoks Türkler Urumları", ÜBL Yayınları tarafından yayımlandı.

Dr. Altınkaynak'ın kendilerini ırken Türk olmasalar bile ruhen Türk olarak tanımlayan ve kendilerini ziyaret eden Türklere "Bizimcezt ayt" (Bizim dilde, yani, Türkçe konuş) diyen Urumları ele alan çalışması, "Giriş", "Urum Folkloru", "Ekler", "Fotoğraflar", "Haritalar", "Belgelerin Orijinalleri" ve "Faydalanılan Kaynaklar" bölümlerinden oluşmaktadır.

Dr. Altınkaynak, çalışmasının "Giriş" bölümünde (11-32. s.) Urum adı, Urumların kökeni, Urumların ekonomisi ve coğrafyaları, Urum ve Rumeylerin farklılıkları, Urumların dili ve kültürü, Urumlar üzerine çalışmalar, Urum göçlerinin nedenleri gibi konular üzerinde durmuştur. Araştırmacı, çalışmasının ikinci bölümünü oluşturan "Urum Folkloru"nda (33-183. s) Urumların gelenekleri (düğün, dans, müzik, cenaze törenleri, tarımla ilgili pratikler), yer adları, soy adları, bilmeceleri (tapmacaları), atasözleri, deyimleri, alkış, kargış ve kalıp ifadeleri, manileri (çınları), türküleri, masalları ve halk hikayeleri ("Arzunen Gamber", "Dayırnen